

УДК: 373.31:37.036:82

СУЧАСНИЙ СТАН СФОРМОВАНOSTI ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

І.О.Кругленко

***Анотація.** У статті обґрунтовано необхідність формування в учнів початкових класів естетичних почуттів до дитячої книжки; представлено результати дослідження сучасного стану сформованості естетичних почуттів молодших школярів.*

***Ключові слова:** естетичні почуття, дитяча книжка, дитяча література, емоційно-чуттєвий досвід.*

***Аннотация.** В статье обоснована необходимость формирования у учащихся начальных классов эстетических чувств к детской книжке; представлены результаты исследования современного состояния сформированности эстетических чувств младших школьников.*

***Ключевые слова:** эстетические чувства, детская книга, детская литература, эмоционально-чувственный опыт.*

***Abstract.** In the article the need for a primary school in the aesthetic sense for children's books. On the basis of the selected criteria and indicators examined the current state of formation of the aesthetic sense to the younger students of literature.*

***Keywords:** aesthetic sense, children's book, children's literature, emotional and sensual experience.*

Актуальними питаннями сьогодення є питання естетичного виховання і розвитку естетичної культури підрастаючого покоління. Особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає прилучення молодшої людини до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості.

У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті визначено основну мету освіти, спрямованої на естетичне виховання та всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів та розвитку художньо-творчих здібностей.

У процесі становлення особистості з найдавніших часів особливе значення мало естетичне виховання. Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати і творити прекрасне – це ті специфічні прояви духовного життя людини, що свідчать про її внутрішнє багатство.

Естетичне ставлення людини до світу формується і розвивається протягом всього її життя. Разом з тим, не всі періоди в житті рівноцінні для естетичного розвитку. Багато письменників, педагогів, діячів культури (К.Д.Ушинський, Л.М.Толстой, В.О.Сухомлинський, Д.Б.Кабалевський, Б.Неменський та інші) констатують особливе значення щодо цього молодшого шкільного віку. Особливості дітей цього віку найбільше сприяють формуванню в них естетичної культури. Новітні дослідження доводять, що прогалини в естетичному розвитку молодшого школяра найчастіше виявляються невиправними навіть при систематичній роботі у середніх та старших класах [6-8].

Увага сучасної початкової школи має бути спрямована на поліпшення художньої освіти й естетичного виховання учнів. Як ніколи, сьогодні необхідно розвивати в дітей почуття прекрасного, формувати високі естетичні смаки, вміння розуміти й цінувати твори мистецтва; краще використовувати для реалізації цієї мети можливості кожного навчального предмета, особливо літератури, музики, образотворчого мистецтва, естетики, які мають велику пізнавальну й виховну силу.

Проблема формування у дітей естетичних почуттів засобами дитячої літератури прямо і дотично вивчалась класиками світової педагогічної думки (Я.А.Коменський, Ж.-Ж.Руссо, Дж.Локк, К.Ушинський, С.Русова, В.Сухомлинський), відомими зарубіжними (Дж.Дарелл, У.Іверзон, С.Літон, А.Маслоу, Л.Найтс, Л.Неш, І.Норвелл, Г.Ріко, Д.Селлі), вітчизняними педагогами та психологами (Б.Козярський, М.Моляко, О.Леонт'єв, Н.Химич, С.Рубінштейн, Г.Шевченко, Т.Шевчук). Теоретичні праці О.Алексюка, Н.Волошиної, І.Зязюна, В.Кудіна, Л.Масол, А.Мелік-Пашаєва, С.Шаргородської, Г.Шевченко, Б.Юсова доводять необхідність інтегрування мови з мистецтвом і здійснення естетичного підходу до художнього виховання дітей. Роботи М.Лещенко, В.Мірошніченко, О.Отич, Л.Побережної, О.Рудницької, Н.Сидорчук, Г.Тарасенко, Л.Хомич опосередковано висвітлюють питання розвитку літературно-творчого потенціалу майбутнього педагога в процесі його професійної підготовки.

Аналіз філософської, соціологічної, психологічної і педагогічної літератури, досвід зарубіжних і вітчизняних науковців свідчить про посилення інтересу до проблеми використання художньої літератури у процесі виховання дітей. В останні роки проведено ряд досліджень (С.Бакуліної, Р.Белашової, М.Вашуленка, В.Волочая, О.Дем'янчука, Д.Ольшанського, О.Савченко та ін.), які торкаються окремих аспектів і перспектив використання художньої літератури у навчально-виховному процесі початкової школи. Проблема використання дитячої книжки у процесі навчання молодших школярів висвітлювалась у працях українських науковців і практиків: Т.Алієвої, Н.Бібік, Н.Вітковської, В.Мартиненко, Г.Март'янової, Н.Міропольської, Г.Ткачук, А.Щербо, Т.Яблонської та ін.

Особливо актуальним є питання використання дитячої літератури в навчально-виховному процесі у контексті соціально-психологічної ситуації розвитку дитини у сучасному інформаційному суспільстві на тлі зростання аномалій розвитку дитячої психіки та збільшення випадків дитячого суїциду.

Метою статті є дослідження сучасного стану сформованості естетичних почуттів молодших школярів засобами дитячої літератури.

Дитяча література сприяє поступовому виробленню системи естетичних уявлень та смаків на основі ознайомлення з мистецтвом слова, створює необхідні передумови для реалізації творчого потенціалу дитини як можливості вносити прекрасне в індивідуальне життя, засобу самовиявлення та релаксації. Вміння сприймати художнє слово та отримувати насолоду від процесу читання характеризується позитивним психо-емоційним станом і впливає на формування естетичної позиції особистості. Процес читання книги вимагає від особистості концентрації уваги, уваги, пам'яті, використання образного, абстрактного, логічного мислення. Сучасна дитяча література візуалізує й конкретизує етапи взаємодії видів мистецтва, дозволяє інтегрувати різні предмети (етнографію, історію, культуру, психологію) з педагогікою та іноземною мовою, ознайомлює дитину з категоріями "добро" і "зло", "прекрасне" і "потворне", розкриває зв'язок дії та протидії, пропагує позитивізм, добротворення, безліч інших, перевірених досвідом людства чеснот.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що форми вираження естетичної оцінки залежать як від особливостей естетичної оцінки (вона здійснюється безпосередньо через емоції та за допомогою теоретичного аналізу суті речей), так і від особистості, яка її здійснює. Людина наділена емоційністю, свідомістю, активністю. Звідси естетичну оцінку художнього твору особистість може висловити трьома способами: емоційно (емоційною реакцією, переживанням, у вигляді окремих вигуків, слів); теоретично (за допомогою більше або менше розгорнутих суджень, аргументованими доведеннями того, чим красивий твір мистецтва); практично (прагненням прочитати художній твір, перечитати ті місця, які найбільше сподобались).

Для забезпечення повноцінного читацького сприймання молодшими школярами необхідна наявність у них емоційно-чуттєвого досвіду, який може забезпечити виникнення різноманітних асоціацій при читанні й слугувати опорою для відтворення художніх образів; гнучкість мислення; творча уява, вміння співвідносити враження, отримані в житті і літературі; розвиненість почуттів. У процесі розвитку аналітико-понятійного мислення в учнів формується вміння правильно сприймати і розуміти головну думку твору, його композиційну структуру, а також формується власне ставлення до прочитаного. У процесі формування здатності до повноцінного сприймання у дітей з'являється інтерес не тільки до змісту художнього твору, але й до його форми, розуміння його виразних засобів, зароджується оцінка прочитаного, почутого, з'являється почуття співпереживання, що, на нашу думку, є дуже важливим не тільки для літературного, а й для загального розвитку особистості. Важливо навчити учнів знаходити ознаки і зв'язки, диференціювати суттєве і несуттєве, висловлювати власні естетичні оцінні судження. Учні під керівництвом учителя вчать бачити особливості авторського вибору слова, засоби вираження емоцій, почуттів, думок, ставлення до зображуваних подій, героїв, що сприяє формуванню вміння вибирати і використовувати адекватні мовленнєві засоби у власному мовленні.

З метою вивчення дійсного стану сформованості у молодших школярів естетичних почуттів нами було проведено спеціальне дослідження. У контексті заявленої проблеми ми намагалися визначити реальний рівень сформованості естетичних почуттів до літературних образів у молодших школярів. Експериментом було охоплено 168 учнів 3-4 класів середніх загальноосвітніх шкіл м. Вінниці та області.

У ході дослідження визначено такі критерії та показники сформованості естетичних почуттів до літературних образів у дітей молодшого шкільного віку: *потужність* емоційного сприйняття учнями літературних образів (характер емоційної реакції дітей на процес безпосереднього сприйняття літературних образів); адекватність виокремлення учнями естетичної основи літературного твору (відтворення конкретних об'єктів і явищ, естетичних властивостей природи, естетичних ознак краси людських стосунків тощо); влучність визначення учнями емоційно-образної домінанти літературного сприйняття (найголовнішого, найвиразнішого морально-естетичного акценту твору); емпатійність переживання дітьми образів літературно-художнього твору (вміння співчувати героям, ідентифікувати свою поведінку з їхньою, ставати на їхнє місце); *здатність* молодших школярів до художньо-естетичної оцінки літературних образів передбачає: вміння оцінювати емоційний зміст художнього твору, проникати в емоційну тональність художнього твору (визначати його загальний емоційний настрій, вказувати, за допомогою яких засобів він виражений); вміння давати словесну характеристику емоційному стану героїв (перейматися їхніми почуттями та переживаннями, проявляти співпереживання, усвідомлювати, як емоційний стан персонажів художнього твору впливає на характер їхньої поведінки та вчинків); вміння передавати у судженнях особисте ставлення до сприйнятого художнього твору (здатність описати настрій, думки, які виникли у процесі сприйняття твору, пояснити, чому саме таке ставлення викликав художній твір і за допомогою яких засобів-тропів це вдалося автору); вміння висловлювати власне ставлення до позиції автора: бачити авторську позицію (ставлення, оцінку) в усіх елементах твору; сприймати авторську оцінку подій та героїв у взаємозв'язку з образом-персонажем в епосі та образом-переживанням у ліриці та з ідеєю художнього твору. Характер творчої інтерпретації школярами літературних образів, який виражається: оригінальністю творчого розв'язання учнями завдань щодо інтерпретації літературних вражень (запозичення, наслідування, авторська самобутність); яскравістю використання дітьми у власній творчості художніх засобів літературного відтворення дійсності (метафоризація, гіперболізація творчого мислення); широтою інтерпретації учнями літературних вражень у творчій діяльності на поліхудожній основі (синтез словесного, музичного, пластичного втілення художніх вражень, тяжіння до театралізації літературних вражень); конструктивністю побудови школярами особистих поведінкових програм у ході інтерпретації літературного образу (спрямованість на особистісне самотворення).

З урахуванням зазначених критеріїв та показників виокремлено рівні сформованості естетичних

почуттів до літературних образів у дітей молодшого шкільного віку: відчужено-індиферентний, вибірково-зацікавлений, творчо-інтерпретаційний.

Ці критерії стали основою для розробки системи методів дослідження сформованості естетичних почуттів до літературних образів у молодших школярів: спостереження й опитування, виконання спеціально розроблених оцінно-діагностичних завдань, аналіз продуктів дитячої творчості.

Після проведення відповідних діагностичних процедур та розрахунків з'ясувалося, що в результаті діагностичного обстеження 47,5% молодших школярів виявили відчужено-індиферентний, 37,7% – вибірково-зацікавлений, 14,8% – творчо-інтерпретаційний рівні сформованості естетичних почуттів до літературних образів (рис.1).

Таким чином, результати експериментального дослідження засвідчують недостатній рівень сформованості в учнів початкових класів естетичних почуттів до літературних образів (переважають відчужено-індиферентний та вибірково-зацікавлений рівні). Зокрема, у ході діагностики виявлено слабо виражену здатність учнів початкових класів до естетичної оцінки та інтерпретації літературних образів.

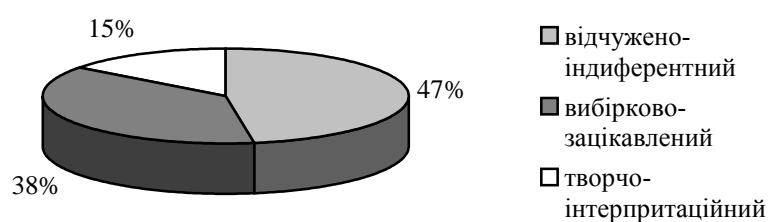

Рис. 1. Узагальнені результати діагностики рівня сформованості в учнів початкових класів естетичних почуттів до літературних образів

Таким чином, результати проведеного нами дослідження підтвердили необхідність організації цілеспрямованого педагогічного впливу на особистість молодшого школяра з метою формування естетичних почуттів до літературних образів. З цією метою важливим є урахування у навчально-виховній роботі з молодшими школярами етапів у формуванні естетичних почуттів. Серед таких виділяємо наступні: інформаційно-мотиваційний, художньо-образний, творчо-інтерпретаційний, кожен з яких передбачає реалізацію чітко визначених завдань. Так, *інформаційно-мотиваційний етап* покликаний збагатити інформаційний простір дитини молодшого шкільного віку. У цьому контексті особливо актуальною та значимою є науково виправдана, педагогічно доцільна, змістовна діяльність учителя, що сприяє употужненню навчально-виховного процесу, активізації пізнавальної діяльності молодших школярів, збагаченню їх кругозору, формуванню певних мотиваційних установок на вивчення літературних зразків (форми та методи роботи: бесіди, читання й аналіз художнього твору, розтлумачення певних понять, пояснення способів дій, робота з художньою книгою, виголошення доповідей, виконання письмових робіт). Виділення *художньо-образного етапу* передбачає активізацію художнього сприймання молодших школярів, формування умінь та навичок аналізувати, порівнювати, зіставляти, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати свої враження від прочитаного. У процесі роботи над художнім твором у молодших школярів формуються навички емоційного сприймання художнього твору як необхідного елемента повноцінного вивчення літератури. У цьому зв'язку особливого значення набуває розвиток емоційно-ціннісної сфери молодших школярів з посиленням внутрішньої активності сприймання літературного твору (форми та методи роботи: гра, розумова праця, круглий стіл, уроки-вікторини, уроки-милування). *Творчо-інтерпретаційний етап* передбачає обґрунтування механізмів дитячої літературної творчості на засадах естетичного сприйняття та оцінки художніх образів.

Висновок. Естетичні почуття є виявом духовно-ціннісного ставлення людини до світу, особливим актом самоствердження, в якому домінують емоційно-чуттєвий, емоційно-оцінний, емоційно-творчий аспекти особистісної самореалізації у процесі побудови ставлення індивіда до світу. Естетичні ж почуття до літературного образу розуміємо як емоційно-оцінну реакцію особистості на зміст і форму літературного матеріалу з опорою на емоційно-чуттєвий досвід та здатність до творчої інтерпретації художніх вражень з метою особистісного самотворення. З огляду на це вважаємо, що процес дитячої

літературної творчості безпосередньо обслуговується почуттєвою сферою вихованців, оскільки емоційна індіферентність сприймання та оцінки літературних образів відразу зводить нанівець естетико-виховний ефект від спілкування дитини з книгою (форми та методи роботи: театр книги, сюжетно-рольова гра, галявина зустрічей тощо).

Література

1. Бутенко В.Г. Вплив естетичного фактору на формування духовних цінностей особистості / В. Г. Бутенко // Гуманітарна освіта: Серія Психологія і педагогіка. – Вип. 1. – К., 2000. – С.113-124.
2. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій / Горський В.С. – К.: „Наукова думка”, 1997. - 286 с.
3. Джола Д.М. Теорія і методика естетичного виховання школярів: Навч. – методич. посібник / Інститут змісту і методів навчання. / Джола Д.М., Щербо А.Б. – К., 1998. – 390 с. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи / І.А.Зязюн. – К.: Вища школа при КДУ, 1976. – 174 с.
4. Кудина Г. Литература как предмет эстетического цикла: / Г. Кудина, З. Новлянская // Искусство в школе. – 2002. – № 1. – С. 34-36
5. Личковах В. Світовідношення як переживання (феноменологія, онтологія і естетика) / Личковах В. // Філософ. думка. – 1996. - № 3. – С. 121-136.
6. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика / Н.Є. Миропольська. – К. : Парламентське видавництво. – 2002. – 204 с.
7. Новлянская З. Н. Освоение художественной формы на уроках литературы в начальной школе / З.Н. Новлянская // Психол. наука и образование. – 2000. – № 1. – С. 35-43.
8. Тарасенко Г.С. Паросток: методика гуманістичного виховання дітей засобами природи / Г.С.Тарасенко. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2003. – 144 с.
9. Яковлев Е.Г. Эстетическое сознание: искусство и религия / Яковлев Е.Г. – М.: Искусство, 1969. – 175 с.